

УДК 94(476):393.9

UDC 94(476):393.9

**ПОМПА FUNEBRIS SARMATICUS:
ПАХАВАННЕ ГАННЫ З САНГУШКАЎ
РАДЗІВІЛ ЯК ПРЫКЛАД САРМАЦКІХ
УРАЧЫСТАСЦЕЙ**

**POMPA FUNEBRIS SARMATICUS:
THE FUNERAL OF ANNA SANGUSHKO
RADZIWIŁ AS AN EXAMPLE
OF SARMATIAN CELEBRATIONS**

Н. В. Стахно,
*аспірант кафедры
гісторыі Беларусі старажытнага часу
і сярэдніх вякоў БДУ*

N. Stakhno,
*Post-Graduate Student of the Department
of History of Ancient Times and the
Middle Ages of Belarus, BSU*

Паступіў у рэдакцыю 01.02.18.

Received on 01.02.18.

Артыкул прысвечаны адлюстраванню сармацкіх каштоўнасцей у адной з найважнейшых урачыстасцей у жыцці тагачаснага грамадства – пахавальным абрадзе. На падставе разнастайных архіўных дакументаў – асабістых, фінансавых і выяўленчых крыніц – зроблена спроба рэканструкцыі пахавальнай цырымоніі прадстаўніцы адной з наймагутнейшых з сям'яў у Рэчы Паспалітай – Ганны з Сангушкаў Радзівіл. Праз прызму дадзенага мерапрыемства паказаны адносіны як паміж членамі сям'і, так і з іншымі родамі, адзначана роля якасці арганізацыі абраду ў павышэнні статусу сям'і, пра-дэманстраваны значны ўплыў барочнай культуры і светаўспрыняцця на жалобныя традыцыі; адзначана шырокае выкарыстанне сімвалаў, у тым ліку геральдычных, для ўзмацнення тэатралізаванасці і падкрэслівання пераемнасці.

Ключавыя словы: ментальнасць, смерць, сармацкая культура, пахавальны абрад, Рэч Паспалітая, эпоха барока.

The article is devoted to Sarmatian values in one of the most important celebrations in the social life – a funeral ceremony. Based on archival documents of various types – personal, financial and pictorial sources – there was an attempt to reconstruct the funeral ceremony of one of the most powerful families in the Commonwealth – Anna Sangushko Radziwill. Through the prism of this event the author shows the relationships between family members and with other families; highlights the role of the quality of organization of the ceremony in increasing the status of the family; demonstrates an influence of Baroque culture on mourning traditions; notes the widespread use of symbols, including heraldic, to enhance theatricality and underscore continuity.

Keywords: mentality, death, funerals, Sarmatian culture, Polish-Lithuanian Commonwealth, Baroque.

Вывучэнне асобных канкрэтных з'яўздаўна выкарыстоўвалася гісторыкамі. Аднак даследчыкі мінулых часоў заўсёды імкнуліся да маштабнасці і абагульнення, таму спрабавалі назбіраць як мага больш асобных прыкладаў і падвесці пад імі адну рысу. З антрапалагічным і лінгвістычным паваротамі ў метадалогіі сацыяльна-гуманітарных навук мы можам паглядзець на гэты прыём панаваму. Case study як самастойны метадад з уласным інструментарыем упершыню з'яўляецца на пачатку XX ст. у Гарвардзе для навучання эканамістаў. У гістарычнай навуцы дадзены метада распаўсюджваецца ў 70-я гг. XX ст. [1]. Даследаванні, выкананыя з дапамогай гэтага метада, акцэнтуюць увагу на нейкім асобным здарэнні, якое адбылося ў канкрэтным час у канкрэтным месцы. Дададзены метада – гэта своеасаблівае скрыжаванне ўсіх магчымых падыходаў, сфакусіраваных у адной кропцы,

з мэтай рэканструяваць адну падзею гісторыі ў яе цэласнасці і адметнасці. У артыкуле мы паспрабуем аднавіць карціну сармацкага пахавальнага абраду на прыкладзе пахавання Ганны Кацярыны з Сангушкаў Радзівіл з дапамогай метада case-study.

Ганна Кацярына з Сангушкаў Радзівіл нарадзілася ў 1676 г. у сям'і Гераніма Сангушкі і Канстанцыі з Сапегаў. У раннім узросце яна страціла абодвух бацькоў, таму выхоўвалася пры двары каралевы Марыі Казіміры Сабескай, якая і стала ініцыятарам шлюбу Ганны і Караля Станіслава Радзівіла ў 1692 г. У шлюбе нарадзілася 6 сыноў і 7 дачок. Пасля смерці мужа ў 1719 г. заставалася ўдавою да канца жыцця і вырашыла прысвяціць сябе справе кіравання шматлікімі маёнткамі і мецэнацкай дзейнасці. Яе рашучасці і таленавітасці ў гаспадарчых справах маглі б пазаздросціць і сучасныя жанчыны – менавіта яна з'яўляецца

заснавальніцай знакамітых мануфактур ва Урэччы, Карэлічах, Налібоках і Нясвіжы [2, с. 488]. Шматлікія архітэктурныя здабыткі г. Бяла-Падляска з'явіліся менавіта яе намаганнямі. Княгіня выдаткоўвала значныя сродкі на развіццё адукацыі, дапамогу манастырам, касцёлам, фундавала шпіталі для бедных. Памерла Ганна Кацярына 23 снежня 1746 г. у Белай (сёння Бяла-Падляска, Польшча).

Пахаванне значных у дзяржаве асоб, якія паходзілі з магнацкіх сем'яў, займала далёка не адзін дзень і не адзін месяц, падрыхтоўка патрабавала многа часу і велізарнай колькасці людзей.

Урачыстасці па Ганне Кацярыне ахапілі амаль год з 23 снежня 1746 г. па 16 верасня 1747 г. У першую чаргу, абавязак пахавання быў пакладзены на сям'ю памерлага, у прыватнасці на сужэнцаў ці дзяцей. У выпадку з Ганнай гэты абавязак узяў на сябе старэйшы сын Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька. У дзярыўшы ён даволі кранальна апісвае смерць маці. Калі сын даведаўся пра яе хваробу, ён адправіўся ў Белую, каб развітацца, але не паспеў гэтага зрабіць. Ён адчувае вялікі жаль, з-за якога не змог нават зайсці ў замак і быў вымушаны начаваць у плябані. На працягу некалькіх дзён ён рассылае лісты, каб паведаміць аб вялікай страце свайго дому і робіць розныя распараджэнні ў дачыненні да арганізацыі пахавання [3, арк. 1476–1478]. Рыбанька захоўвае смутак даволі доўгі час. Напрыклад, адзначае, што 17 студзеня ён ладзіў урачысты абед у гонар угодак каралеўскай каранцыі, але «дзеля жалобы маёй без балю» [3, арк. 1483]. Па той жа прычыне Радзівіл адмаўляецца ад баляванняў і 17 красавіка [3, арк. 1499].

Што тычыцца непасрэдна самой арганізацыі пахавальнай цырымоніі, то тагачасныя тэолагі раілі, каб не ладзіліся пышныя пахаванні, а грошы перадаваліся на дабрачыннасць. У сваіх распараджэннях, прадчуваючы хуткае сканчэнне зямнога шляху, Ганна просіць, каб дзеці жылі ў міры і любові адзін да аднаго, асноўным спадчыннікам прызначае свайго старэйшага сына Міхала Казіміра, дзякуе сваёй сястры, берасцейскай ваяводзіне Крысціне Сапезе за тое, што ў час цяжкай хваробы менавіта яна знаходзілася побач і аказвала дапамогу. За такія паслугі ёй перадавала маёнтак Макраны, набыты на ўласныя сродкі. Значную частку сваіх рэчаў княжна перадае розным манаскім ордэнам, таксама просіць прадаць два вялікія дзіяманты, а на атрыманыя грошы загадаць малітвы на памін яе душы. Просіць пахаваць яе па-хрысціянску, без свецкай помпы і доўгага захавання цела. Менавіта для таго, каб прадухіліць доўгія перавозкі, яна папрасіла не бальзамаваць яе труп [4, с. 210–

212]. Аднак, нягледзячы на ўсе патрабаванні, на практыцы гэта былі проста словы, якія ў сур'ёз успрыняты не былі. Як маглі не каранаваныя каралі Рэчы Паспалітай не паказаць сваёй заможнасці праз такое важнае мерапрыемства, як пахаванне?

Зімой 1747 г. распачаўся доўгатэрміновы пераезд цела княжны з Белай праз розныя маёнткі Радзівілаў, у тым ліку Мір і Ужанка, які скончыўся ў верасні ў Нясвіжы. Галоўным распараджальнікам быў прызначаны езуіт Казімір Гедройц Юраха. Згодна з думкай некаторых даследчыкаў, традыцыя доўгатэрміновага «апошняга шляху» можа разглядацца як акт развітання ўладальніка маёмасці з падданымі і сваімі землямі [5, с. 425].

У лютым цела было прывезена ў Мір. Тут да жалобнай працэсіі было далучана цела ўнука княжны Ганны Мікалая Крыштафа Радзівіла, першынец Міхала і Уршулі Радзівіл, які памёр у трохгадовым узросце яшчэ ў чэрвені 1729 г. і з тых пор чакаў сваё пахаванне. Для ўрачыстай сустрэчы цела ў старадаўнім маёнтку Радзівілаў ладзіцца дзве трыумфальныя аркі сіламі Уршулі Радзівіл – адна на ўездзе ў мястэчка, а другая – каля касцёла. Трыумфальныя аркі, якія будавалі ў старажытным Рыме для ўслаўлення перамог, атрымалі шырокае распаўсюджанне ў барочным пахавальным абрадзе. У дадзеным выпадку яны мелі падвоенае значэнне. З аднаго боку, смерць была безумоўным трыумфатарам над жыццём, але ў той жа час для «добрага хрысціяніна» яна з'яўлялася момантам пачатку вечнага жыцця, поўнага славы [6, с. 83]. Намаганні Францішкі Уршулі не абмяжаваліся толькі стварэннем трыумфальных арак, разам з архітэктарам капітанам Якубам Паўлоўскім яна ўсю ноч, не шкадуючы ўласнага здароўя, упрыгожвала касцёл у Міры, дзе былі пабудаваны два багата ўпрыгожаныя катафалкі, а ўсё памяшканне ілюмінавана незлічонай колькасцю лямпаў і свечак. Цела да Міра суправаджала вялікая колькасць людзей – некалькі тысяч чалавек – як значныя чыны, напрыклад, ваявода Наваградскі, так і прадстаўнікі ўсіх станаў Вялікага Княства Літоўскага [6, с. 281–282]. Пры першай браме на ўездзе адбываецца казанне Казіміра Юрахі. Далей па дарозе, уздоўж якой стаялі ілюмінаваныя калоны, целы былі перанесены да другой трыумфальнай аркі, дзе прысутныя выслухалі казанне, зробленае Луцкім канонікам Янам Тэадорам Вернэрам. Увесь шлях ад мяжы горада да пакладання цела ў касцёле пачаўся а сёмай гадзіне ўвечары і скончыўся толькі апоўначы. На наступны дзень а шостаі раніцы пачынаюцца набажэнствы побач з целамаі. Увесь час знаходжання ў Міры багаслужэнні праводзілі

прадстаўнікі трох ордэнаў па чарзе – бернардынцы, дамінікане, бенедыктынцы. На іх паслугі было вытрачана 2854 злотыя [7, с. арк. 2–7].

Усю вясну і лета цэлы знаходзіліся ў Міры і толькі на пачатку верасня распачынаецца асноўны і завяршальны этап пахавальнага тэатралізаванага прадстаўлення. Непасрэдна перад пахаваннем цэлы перавозыць ва Ужанку, якая знаходзіцца за 10 кіламетраў ад Нясвіжа. Менавіта туды адпраўляецца сям'я і госці, якія напярэдадні сабраліся ў замку ў Нясвіжы. Цікава адзначыць, што на момант смерці княжны ў жывых былі чацвёрта з яе трынаццаці дзяцей – двое сыноў (Міхал Казімір і Геранім) і двое дачок (Канстанцыя Францішка і Караліна Тэрэза). На пахаванні прысутнічаў толькі Міхал Казімір са сваёй сям'ёй, а за ўвесь час падрыхтоўкі развітацца з цэлам маці прыязджаў яшчэ Геранім. У сваім дыярыушы апошні апісвае, што быў вельмі апячалены смерцю маці. Як гэта часта можна бачыць у шляхецкіх дзённіках эпохі барока, смутак выяўляецца ў яго ў фізічным модусе – ён вельмі часта пакутуе ад мігрэняў, для барацьбы з якімі яму нават прывезлі шапачку Андрэя Баболі. 28 і 29 сакавіка 1747 г. ён прыязджае ў Мір, дзе аглядае цэла маці, адзначае, што абгаварыў усе нюансы, звязаныя з цырымоніяй, з братам, і дамовіўся, што цэла маці павінна быць пахавана ў кастрычніку [8, с. 40]. У час пахавання маці Геранім займаецца сваімі справамі – сядзіць у Белай, прымае гасцей. Напрыклад, 13 верасня да яго завіталі ксёндз арцыбіскуп Ітрэбніцкі, былы мітрапаліт, і пан Страшэвіч, рэгент ВКЛ, з якімі ў наступныя дні ён весела бавіць час у размовах і паляванні (асабліва адзначае, што здолеў забіць двух зайцаў) [8, с. 49–50].

Па прыбыцці гасцей труны з цэлам княжны Ганны і яе ўнука вынеслі з мясцовага вужанскага касцёла і змясцілі на багата ўпрыгожаным аксамітам возе. Усе прысутныя выслухалі казанне каноніка Луцкага Яна Тэадора Вернэра, пасля чаго рушылі па дарозе на Нясвіж. Трэба адзначыць, што шэсце ўражвала колькасцю ўдзельнікаў: «Наперадзе ішла харугва ардынацкіх зямнаў, на чале з палкоўнікам панам Младэцкім, потым адміністратар Карэліцкі пан Заянчоўскі з цэлай воласцю Карэліцкай, за ім пан Рымашэўскі, адміністратар Мірскі, з усім графствам Мірскім, за ім другі пан Рымашэўскі, адміністратар Нясвіжскі, з цэлым княствам Нясвіжскім, потым места Мір і места Нясвіж, трубачоў маіх надворных шэсць, потым Іхмці ксяндзы грэцкага і лацінскага абрадаў, за імі Іхмці ксяндзы біскупы і апаты ... потым я з жонкаю маёй, сынамі і дочкамі маімі, з Ежы і Саламеяй з Сапегаў,

ваяводамі Наваградскімі, Станіславам, генэрал-маёрам войскаў ВКЛ Радзівіламі, Мікалаем і Францішкай, кашталянамі Віленскімі, гетманамі польнымі, Казімірам і Крысцінай з Сапегаў, старастамі Ваўкавыскімі, Антанінай з князёў Радзівілаў, стараставай Гарадзенскаю, Масальскімі, княгіняй Барбарай з Замойскіх Радзівілавай, ваяводавай Наваградскай, і таксама сіла людзей годных з дому Радзівілаўскага і сіла ласкавых ураднікаў, вайсковых, сенатараў...» [3, арк. 1525–1526]. Зыходзячы з пераліку, зробленага сынам княжны Ганны, можам зрабіць выснову, што, у асноўным, тыя, хто прыехаў на пахаванне – далёкія родзічы з бакавых ветак (клецкая лінія Радзівілаў, сваякі з роду Сапегаў і г. д.).

Цікавым з'яўляецца сімвальнае аздабленне працэсіі. Воз з трунамі быў запрэжаны ў павозку на восем коней, за якой ішлі дванаццаць чалавек у аксамітных капах з паходнямі [9, арк. 5–5 адв.]. Згодна з вераваннямі, на 8 дзень адбываўся індывідуальны суд, гэта лічба ў хрысціянстве сімвалізуе аднаўленне і адраджэнне, напрыклад, хрысціянская таксама звычайна мае восем кутаў. Такім чынам, восем коней везлі Ганну з Сангушкаў Радзівіл і яе ўнука ў новае вечнае жыццё.

На шляху да Нясвіжа і ў самім горадзе працэсія зрабіла некалькі прыпынкаў для выслухання казанняў, якія рабіліся прадстаўнікамі розных манаскіх ордэнаў. Перад Нясвіжам, «ля мураванай калюмны», казанне зрабіў прадстаўнік ордэна базільянаў ксёндз Паноўскі. Далей, у самым прадмесці, на Казімеры, прамову на лацінскай мове зрабіў ксёндз Дэлятур, архідыякан Беларускай. Наступнае казанне было агучана «ля брамы мураванай» нясвіжскім ксяндзам дамініканцам Гілярем Помянам. Пры ўваходзе ў горад тройчы з муроў было зроблена па дваццаць гарматных выбухаў, якімі адзначаліся ўсе важныя здарэнні ў сям'і Радзівілаў. Апошняе казанне было зроблена Казімірам Юрахай [3, арк. 1526–1527]. Адметна тут іерархія казанняў – спачатку казанне зрабіў прадстаўнік уніяцкага ордэну св. Васіля, затым прадстаўнікі розных каталіцкіх манаскіх ордэнаў, а напрыканцы езуіты, якія і перанеслі труну з памерлай у касцёл Богага цэла. У дадзеным выпадку можна прасачыць не толькі розны ўзровень значнасці ордэнаў, але і заўважыць працэс лацінізацыі уніі на падставе ўдзелу ў пахаванні базільянаў.

У першы дзень, 10 верасня, пасля перанясення цэла ў касцёл, набажэнствы працягваліся ажно да другой апоўначы.

Асноўнай часткай, якая прываблівала погляд наведвальнікаў касцёла, дзе знаходзіліся труны з памерлымі, быў *castrum doloris* (замак

смутку). Ён размяшчаўся насупраць алтара, быў багата ўпрыгожаны аксамітам, золатам, малюнкамі і разнастайнымі сімваламі. Узвядзеннем «замка смутку» для бабулі і ўнука хутчэй за ўсё займаўся італьянскі майстар Маўрыцыё Педэці, які ў гэты час працаваў у Нясвіжы. Існуюць меркаванні, што яму дапамагалі і іншыя прыдворныя майстры – Якуб Паўлоўскі і Павал Гіжыцкі [6, с. 213].

Сцены касцёла былі пакрыты тканінай малінавага, фіялетавага, пурпурнага колераў, узбагачоныя пасярэбранымі і пазалаченымі элементамі. У цэнтры castrum размяшчаўся катафалк з целамі, ён увесь быў упрыгожаны разнастайнымі эмблемамі, якія характарызавалі памерлюю як значнага дзяржаўнага, рэлігійнага і сямейнага дзеяча. Вакол катафалку было ўсталявана дзесяць калонаў, якія сімвалізавалі хрысціянскія дабрадзейнасці княжны (велікадушнасць, мудрасць, цярдлівасць, справядлівасць, міласэрнасць, захаванне ў стане ўдавы і г. д.). Усю архітэктурную кампазіцыю вячаў арол з распрасцёртымі крыламі, з гербам «Трубы» на грудзях, які сядзеў на княжай мітры. Арол меў падвоенае значэнне, з аднаго боку, гэта быў герб Радзівілаў, які сімвалізаваў пераемнасць, а з іншага боку, у хрысціянстве гэта сімвал узнясення, перамогі, сімвал новага жыцця, у якое накіроўвалася памерлая. На сценах былі размешчаны элегіі, якія ўсхвалялі эрудыцыю і мудрасць Ганны, што выяўлялася ў назапашванні бібліятэкі і стварэнні мануфактур. Каб праілюстраваць годнасць нябожчыцы, прыводзіліся прыклады вядомых жаночых біблейскіх фігур [9, арк. 27].

Важным элементам, які ўзбагачаў візуальную карціну і павышаў узровень тэатралізацыі пахавання было асвятленне храма. Часовыя архітэктурныя формы, узведзеныя пры арганізацыі пахавання, адрозніваліся выкарыстаннем надзвычайнай колькасці асвятляльных элементаў. Вокны закрываліся, а касцёл напаўняўся сотнямі свечак і лямп. Свечкі былі метафарай святла веры і ўвасаблялі жаданне ўсіх прысутных і, у першую чаргу, памерлага пабачыць адзінае сапраўднае святло – святло рая. Да таго ж, свечкі каштавалі шмат, а вялікая іх колькасць сведчыла аб заможнасці сям'і. Толькі на асвятленне падчас пахавання Ганны Радзівіл было выдаткавана 19 915 злотых 72 грошы, добрыя белыя свечы везлі ажно з Вільні, а лямпы выраблялі на мануфактуры ў Налібоках [7, с. арк. 2–7]. Такого кшталту ўпрыгожанні пакідалі свае глыбокія сляды – амаль заўсёды пасля пахавання заставаліся чорныя плямы на сценах, з-за чаго даводзілася выконваць рамонт [6, с. 169].

Шматчасовыя пахавальныя мерапрыемствы ў гонар Ганны Радзівіл працягваліся ў Нясвіжы да 16 верасня. Напрыклад, 11 верасня набажэнствы ішлі з чацвёртай гадзіны раніцы. Касцёл быў поўны людзьмі. Прышло шмат простага народу, каб паглядзець на багатае і прыгожае аздабленне. Пасля доўгага багаслужэння сям'я дзякавала ўсім, хто сабраўся, каб аддаць даніну павагі памерлай, быў прачытаны жалобны панегірык. Пры чытанні пахавальных казанняў асабліва ўвага надавалася паходжанню княгіні. Гучалі пахвальныя словы ў гонар знакамітых прадстаўнікоў роду Радзівілаў і Сангушкаў, асабліва ўвага надавалася кампліментарам іх яшчэ жывым прадстаўнікам. Усе публічныя набажэнствы скончыліся а 5 увечары, пасля чаго ў замку была арганізавана вячэра.

На наступны дзень з пятай гадзіны раніцы распачынаюцца набажэнствы. У касцёле быў выстаўлены партрэт княжны [9, арк. 27]. Дзякуючы туннаму партрэту стваралася своеасабліва ілюзія прысутнасці памерлай. У перыяд з 13 па 15 верасня адбывалася дапрацоўка Castrum Doloris, дадаваліся новыя элементы, змяняўся план асвятлення, працягваліся набажэнствы, прамаўляліся казанні. 16 верасня ў касцёле пачалі збіраць наступны castrum для пахавання прадстаўнікоў клецкай лініі Мікалая Фаўстына (памёр у 1746 г.) і Яна Мікалая (памёр у 1729 г.) Радзівілаў. Цалкам усе пахавальныя мерапрыемствы ў Нясвіжы праходзілі з 10 па 22 верасня, і за іх час доўгачаканы спакой атрымалі чатыры прадстаўнікі роду.

Пасля ўсіх мерапрыемстваў гасцей сабралі ў замку і шчодро адарылі на дарогу, на што было патрачана 1360 злотых [7, с. арк. 2–7].

У пахаванні прынялі ўдзел 171 святар, у тым ліку 25 езуітаў, 38 дамініканаў, 16 бенедыктынцаў, 14 бернардынаў, 6 французскаў, 12 базільянаў і 60 ксяндзоў і розных папоў [4, с. 214].

Для забеспячэння спакою душы княжны Ганны ў час пахавальнай цырымоніі раздавалася ялмужна, дапамога ўбогім. Касцёл прапагандаваў міласціню і рабіў з яе адну з галоўных дабрадзействаў. Практыка падаравання адзення і рэчаў памерлага бедным, сіратам і ўбогім была выклікана далёка не чуллівасцю людзей. Яна праводзілася з мэтай пашырыць кола абавязаных памерламу. Такім чынам, збяднелыя людзі не былі толькі пасіўнымі атрымальнікамі матэрыяльнай дапамогі, яны са свайго боку даравалі памерлым малітвы і захаванне памяці. На дадзеныя мэты было выдаткавана ўсяго толькі 986 злотых і 24 грошы [7, с. арк. 2–7].

На разнастайныя набажэнствы пад час цырымоніі пахавання выдаткавалі 24 736 злотых [7, с. арк. 2–7]. Для абвяшчэння смутнай навіны і для ўзмацнення сілы малітвы за памерлую грошы накіроўваліся на біццё ў званы ў розных касцёлах (пры тым як на тэрыторыі сучаснай Беларусі, так і за яе межамі, у прыватнасці ва ўкраінскіх уладаннях Радзівілаў). На дадзеныя патрэбы вылучылі 2570 злотых 6 грошай [7, с. арк. 2–7].

Калі падлічыць усе выдаткі на памін душы, адпяванне і іншыя касцёльныя патрэбы, то за перыяд з 23 снежня 1746 па 16 верасня 1747 г. было патрачана 57 956 злотых і 18 грошай [7, с. арк. 2–7]. Усяго пахаванне Ганны з Сангушкаў Радзівіл абышлося ў 233 430 злотых 11 грошай, што было неверагоднай сумай па тых часах [7, с. арк. 7].

Такім чынам, мы можам адзначыць, што пахаванне магната ў XVIII ст. было надзвычайна доўгім, працаёмкім і затратным мерапрыемствам. Тэатралізацыя і пампезнасць культуры барока пранікае паўсюль, у тым ліку і ў паўсюдзённае і ўрачыстае жыццё. Яскравай праявай дадзенай тэндэнцыі становіцца арганізацыя пахавальных цырымоній. Нягледзячы на тое што тагачасныя тэалагі раілі, каб не было патрабаванняў пышнага пахавання, а калі сям'я мае грошы, лепш аддаць іх на храм, памін душы, на ўбогіх ці сірат. На практыцы чым больш заможным быў чалавек, тым больш пампезным было яго пахаванне. Шляхта ўспрымала сціпласць як жлобства, якое выклікала грамадскае ганьбаванне. Па меркаванні тагачаснай эліты лепш было банкруцтва, чым сацыяльны астаткізм.

Смерць у эпоху барока мела не толькі персанальны і сямейны характар, але з'яўлялася сапраўднай публічнай падзеяй, якая мусіла паказаць багацце і статус роду. Для таго каб падкрэсліць яднанне сям'і, шырока выкарыстоўвалася геральдычная сімволіка, як ва ўпрыгожванні труны, касцёла, так і ў шматлікіх прамовах і казаннях, якія агалошваліся на пахаванні. Дадазеныя элементы маніфэставалі ідэі паходжання і грамадскага стану прысутных на цырымоніі, адсылалі да знакамітых продкаў і міфалагічнага паходжання, выкарыстоўваліся для дэманстрацыі дынастычнай пераемнасці. Менавіта з іх дапамогай падкрэсліваўся эксклюзіўнасць таго ці іншага шляхецкага роду ў структуры грамадства Рэчы Паспалітай. Раскоша і маштабнасць падзеі дэманстравалі неўміручасць шляхецтва. Падобныя «мерапрыемствы» павышалі статус не толькі памерлага і яго сям'і, але шляхты ў цэлым як карпарацыі. Упрыгожванні былі зроблены на манер еўрапейскіх – мода прыходзіла праз друкаваную літаратуру і запрашэнне замежных майстроў найбольш заможнымі шляхціцамі. Усе элементы мелі глыбокае сімвалічнае значэнне: трунны партрэт увасабляў цела духоўнае і ствараў ілюзію прысутнасці памерлага; штучнае асвятленне стварала атмасферу загадкавага Боскага святла ў цёмным зямным міры; казанні, поўныя метафар і алегорый, а таксама неверагоднае аздабленне *castrum doloris* – усё гэта фарміравала атмасферу велічы і значнасці роду памерлага і шляхты ў цэлым.

ЛІТАРАТУРА

1. Gerring, J. What Is a Case Study and What Is It Good for? / J. Gerring // *American Political Science Review* [Electronic resource]. – 2004. – Mode of access: https://www.academia.edu/2753883/What_is_a_case_study_and_what_is_it_good_for. – Date of access : 03.01.2018.
2. Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / Рэдкал. : Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск : БелЭн, 2007. – Т. 2 : К–Я. – 792 с.
3. AGAD – F. 354. Archiwum Radziwillow. – Dział VI. – 2. – 80 a.
4. AGAD – F. 354. Archiwum Radziwillow – Dział XI – 120.
5. Wolański, F. Radziwiłłowskie uroczystości funeralne w XVIII wieku na tle zwyczajów pogrzebowych w Rzeczypospolitej / Filip Wolański // *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje. Ser. Dailės istorijos studijos 4.* – Vilnius, 2010. – S. 422–430.
6. Chroscicki, J. Pompa funebris : z dziejow kultury staropol / Juliusz A.Chroscicki. – Warszawa : PWN, 1974. – 370 s.
7. НГАБ. – Ф. 694. Вop. 2. Справа 10798.
8. Hieronima Floriana Radziwiłła Diariusze i pisma różne / [opracowanie i wstęp Marii Brzeziny]. – Warszawa : Wydawnictwo Energia, 1998. – 325 s.
9. НГАБ. – Ф. 694. Вop. 1. Справа 484.

REFERENCES

1. Gerring, J. What Is a Case Study and What Is It Good for? / J. Gerring // *American Political Science Review* [Electronic resource]. – 2004. – Mode of access: https://www.academia.edu/2753883/What_is_a_case_study_and_what_is_it_good_for. – Date of access : 03.01.2018.
2. Vyalikaye knyastva Litouskaye : entsyklopedyya : u 2 t. / Redkal. : G. P. Pashkou i insh. – Minsk : BelEn, 2007. – T. 2 : K – Ya. – 792 s.
3. AGAD – F. 354. Archiwum Radziwillow. – Dział VI. – 2. – 80 a.
4. AGAD – F. 354. Archiwum Radziwillow – Dział XI – 120.
5. Wolański, F. Radziwiłłowskie uroczystości funeralne w XVIII wieku na tle zwyczajów pogrzebowych w Rzeczypospolitej / Filip Wolański // *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje. Ser. Dailės istorijos studijos 4.* – Vilnius, 2010. – S. 422–430.
6. Chroscicki, J. Pompa funebris : z dziejow kultury staropol / Juliusz A.Chroscicki. – Warszawa : PWN, 1974. – 370 s.
7. NGAB. – F. 694. Vop. 2. Sprava 10798.
8. Hieronima Floriana Radziwiłła Diariusze i pisma różne / [opracowanie i wstęp Marii Brzeziny]. – Warszawa : Wydawnictwo Energia, 1998. – 325 s.
9. NGAB. – F. 694. Vop. 2. Sprava 484.